

Desenvolupament del Programa Arquitectura-Paisatge-Art: tradició i contemporaneïtat de la pedra seca en el segle XXI

Per Víctor Mata i Ventura (Centre d'Estudis Beguetans)

1.- Situació i context

1.1. Geografia

El terme municipal de Begues ocupa una superfície de 50,6 km², està situat dins del massís de Garraf, conjunt muntanyós que pertany a la serralada litoral i que està clarament delimitat per la vall del riu Llobregat, la depressió del Penedès i el mar Mediterrani. Dins d'aquest massís, el nucli urbà de Begues s'ubica en un altiplà que separa el massís de Garraf pròpiament dit de la serra de l'Ordal. L'altiplà bascula suaument cap a ponent, des dels 400 metres d'altitud a La Collada, fins els 350 metres del Pou del Glaç. Els cims més elevats són el Muntau (658m), el Sotarro (563m) i la Morella (535m). Els punt més baix està localitzat en la riera de Salom (180m). Limita amb els municipis de Vallirana; a l'oest, Olesa de Bonesvalls i Olivella; al sud, Sitges, i a l'est, Gavà, Sant Climent i Torrelles de Llobregat.

Tot i que geogràficament Begues pertany a la comarca del Garraf i vinícolament forma part del Baix Penedès, administrativament es troba dins la comarca del Baix Llobregat, la qual cosa obeeix a raons històriques lligades a la pertinença de Begues a la Baronia d'Eramprunyà. Ocupa un territori estratègic al sud de la ciutat de Barcelona, factor indispensable per entendre

Masia de Can Térmens a Begues, l'any 1917, amb el Montau al fons. S'observen els marges de pedra seca que delimiten el mas i un pou situat a l'esquerra.

les relacions d'aquesta ciutat amb el seu entorn proper i llunyà. Representa el contacte més proper d'aquesta ciutat amb el món de la pedra seca tan característic dels territoris de secà.

Avui Begues és un municipi de més de 6.000 habitants amb un fort creixement demogràfic, i una accelerada urbanització que malgrat l'aturada conjuntural de la crisi, continuaran en els propers anys -segons marca el Pla General Urbanístic vigent- la qual cosa pot comportar una minva significativa del patrimoni rural i del medi natural que encara es conserva al municipi.

1.2. Paisatge i territori

La recuperació dels paisatges tradicionals i històrics és un factor de sostenibilitat del territori, sobretot en demarcacions territorials com Begues, tan properes a zones urbanes, on la pressió demogràfica i urbana afecta antics espais rurals que esdevenen semi urbans. Les activitats que es porten a terme en aquests territoris transformen paratges coneguts en llocs on la societat projecta les seves necessitats, de forma que el paisatge es transforma d'una manera irreversible. Sovint és substituït totalment sense deixar rastre de l'acció antròpica i cultural que l'ha conformat històricament. En molts indrets de Catalunya i en especial la comarca del Baix Llobregat on pertany Begues, l'empremta industrial, la urbanització de grans àrees i la construcció de petites i grans infraestructures han modificat per sempre grans extensions de terreny, i han convertit molts espais en *no llocs*¹ és a dir en zones on proliferen abocadors de runa, pedreres abandonades, interiors de rondes d'autopista, infraestructures obsoletes, zones improvisades d'aparcament, senyalitzacions caduques, etc. En aquest context, és imprescindible valorar municipis com Begues que encara mantenen elements que estructurin el paisatge tradicional i natural, constituents d'un patrimoni cultural que a través dels segles ha esdevingut element d'ús, àmbit social i lloc de pertinença de la població.

1. Robert Smithson, artista nordamericà conegut per les seves obres Land Art va teoritzar sobre el que va anomenar No lloc.

Barraca de l'Avi de Mas Roig, el CEB l'ha començat a restaurar el mes de novembre de 2012. Begues.

Fins mitjan segle XX, a Begues com en d'altres pobles de muntanya del Baix Llobregat, l'economia es basava en l'agricultura de secà, generalment de vinya, cereals i alguns fruiters. El massís del Garraf, secularment, ha fet possible l'existència de pastures i el desenvolupament d'una important cabana caprina². L'explotació del bosc, feia factible la utilització de llenya com a combustible per a la indústria rural: forns de calç i de vidre, carboneres i algunes rajoleries. L'extracció de la biomassa del bosc abastia l'autoconsum humà, fertilitzava els camps de conreu amb els coneguts formiguers³, o es destinava a usos d'interès comercial o industrial d'altres poblacions. Per altra banda, les canteres subministraven pedra als sectors relacionats amb la construcció. La majoria d'aquestes activitats van comportar la construcció d'estructures arquitectòniques relacionades amb explotacions agrícoles (barraques de vinya, pous, marges, clapers, sínies...), ramaderes (corrals, cisternes, passeres...), industrials (forns de calç, forns de vidre, rajoleries, pous de glaç...), de comunicació i accés (calçades, marges delimitadors, fitacions...).

1.3. Patrimoni rural de Begues

Avui dia, l'abandonament de les explotacions agropecuàries tradicionals i el cessament de l'aprofitament dels recursos del bosc provoquen que les infraestructures rurals tradicionals de Begues esdevinguin obsoletes. Així doncs, la pervivència i la conservació del patrimoni arquitectònic de pedra seca i tradicional, depèn de les noves funcionalitats, i de l'ús que se'n doni, car els oficis rurals que van propiciar la construcció d'estructures de pedra seca pràcticament han desaparegut. La regeneració natural després de segles de sobreexplotació, ha convertit molts camps de conreu i zones de pasturatge en bardisses i bosc. En conseqüència les antigues zones agrícoles on s'exercien han esdevingut, des de mitjan del segle XX, àmbits literalment abandonats sense interès productiu i els espais de muntanya on sovint s'ubicaven s'han transformat en boscos quasi intransitables, on el patrimoni arquitectònic resta sovint emboscats i desaparegut fins que un incendi el posa una altra vegada al descobert⁴.

2. Conxita Solans Roda i Maria Rosa Bondia Domper, Begues, Valls, Cossetània Edicions, 2001, col·lecció "La Creu de Terme", 14, Valls, 2001.

3. Els formiguers eren amuntegaments vegetals que es tapaven amb terra i es deixaven cremar a poc a poc per escampar després les cendres i fertilitzar el camp.

4. L'incendi de juliol de 2009 a Horta de Sant Joan va deixar al descobert gran quantitat d'estructures de pedra seca que fins llavors romani-
en amagades per la vegetació. Vegeu www.coordinadorapedraseca.org

Barraca de Cal Tot, restaurada la tardor de 2009, ubicada dins una parcel·la a Bon Solei II (CEB,2009).

La poca agricultura que es pràctica avui dia a Begues, així com les feines de neteja i condicionament de camps no conreuats és majoritàriament de tipus industrial. La mecanització que les caracteritza va lligada a una agricultura intensiva que necessita espais lliures d'obstacles, la qual cosa eradica el patrimoni arquitectònic de pedra seca, elimina la morfologia històrica del territori, i esborra els paisatges tradicionals. La formació de nous talussos per ampliar i/o condicionar antigues parcel·les agrícoles, ha malmès l'estructura dels camps i ha destrossat les delimitacions tradicionals formades per marges de pedra seca o per bardisses de gran valor ecològic. En aquest context l'esvaïment de l'activitat agrícola tradicional, incideix plenament en la desaparició de les construccions de pedra seca, en la transformació dels camps de conreu i alhora en els paisatges històrics que conforma.

Per altra banda, les noves zones d'expansió urbana han comportat i comportaran en un futur la destrucció del patrimoni immoble rural, la majoria construït amb pedra⁵. D'altra banda, les infraestructures i activitats industrials (carreteres, esteses elèctriques, pistes forestals, abocadors d'escombraries, canteres...) han representat un corró sense aturador. Els seus impulsors, planificadors i executors no han tingut cura envers la conservació del patrimoni cultural, ni sensibilitat en la preservació del paisatge, tampoc han respectat els espais naturals que afecten. La variant que travessa la plana de

5. L'economia basada en la construcció desafortada i especulativa dels darrers anys 20 anys ha quintuplicat la població de Begues.

Begues n'és un bon exemple, així com l'impacte paisatgístic de les canteres de Montau que actuen d'ostentós, monstruosos i immens teló de fons del municipi. L'abocador d'escombraries del Garraf, ubicat en el terme municipal de Begues mostra la incompetència polític administrativa envers el paisatge, el medi ambient i el patrimoni cultural, actualment, però, està en procés de tancament i és objecte de reparació paisatgística i recuperació mediambiental.

En general el patrimoni arquitectònic de pedra seca i tradicional que es conserva a Begues no rep cap manteniment dels propietaris, les emblemàtiques barraques i aixoplucs fa anys que no reben cap tipus de consolidació i la gran majoria s'han enfonsat. La resta de tipologies pateixen de la mateixa deixadesa: els pous per la perillositat que comporten o per estar encara en ús, es restauren o senzillament es tapien; els marges i feixes són els més descuidats, ja sigui per l'abandonament dels camps que protegeixen, la seva relativa abundància, el desconeixement de la seva importància ecològica, o el poc respecte que susciten; les rajolereries i els forns de calç, la majoria ubicats en plè bosc, són les tipologies més desconegudes i desateses; els corrals relativament abundants a Begues estan caient a troços, algun d'ells ha estat remodelat com a magatzem amb poca fortuna; els camins tradicionals, resten abandonats o reformats amb màquinària pesant com el camí de Vallirana, o el camí de Sitges que ha estat seccionat per la nova variant que creua tot Begues.

Neteja de la rajoleria de Mas Alemany. Foto CEB. Begues. 2008.

Forn de calç de Les Planes. Foto CEB. Begues. 2009.

En definitiva, es pot afirmar que el patrimoni en pedra seca de Begues està greument amenaçat pel desús de les funcions del món agrari i preindustrial, per l'impacte de les noves urbanitzacions, per la construcció de noves infraestructures, per la descaït de la majoria de propietaris, per la manca d'ajuts institucionals dirigits al seu manteniment, per la inexistència d'una protecció legal adequada, per la desatenció de les administracions, per la invisibilitat fruit de la desconeixença social, per l'acció de la natura o pel vandalisme d'alguns individus.

2.- Vàlua i funcionalitat del patrimoni de pedra en sec i tradicional

2.1. Funcions originals i valors contemporanis

Funció original versus actual

La tècnica de la pedra en sec ha possibilitat un seguit de construccions de diferent magnitud i funció, però totes elles de gran utilitat per a les feines del camp, ramaderes i industrials. Els usos que comprenia es poden classificar segons els següents conceptes:

- Habitable i aixopluc: barraques, aixoplucs.
- Construccions agrícoles i hidràuliques: sínies, pous.
- Delimitació i magatzem: marges, clapers.
- Instal·lacions per al bestiar: corrals, passeres.
- Instal·lacions industrials i artesanals: forns de calç, carboneres.
- Circulació i accés: camins, ponts.

La finalitat productiva i econòmica inherent al progrés humà es basa en generar els millors productes finals -agropecuaris i industrials- i obtenir així un rendiment econòmic. Per això cal disposar de les millors condicions i recursos. Disposar d'energia i força motriu (humana, animal, hidràulica...), bastir les instal·lacions i infraestructures necessàries per fabricar (magatzems, cisternes, espais marjats, forns, carboneres, forges...), adoptar les millors tècniques i estratègies productives (fertilitzants, reg, guaret...), emprar utillatge i mitjans de transport de darrera generació (arades, carros, eines), construir vials i accessos (passos, camins empedrats, ponts), i aconseguir les millors condicions de treball (habitacles, aixoplucs). En aquest context de progrés industrial, econòmic i social és impensable mantenir les formes producció arcaiques i econòmicament no competitives que representa el patrimoni rural arquitectònic de pedra seca i tradicional destinat a les explotacions agropecuàries protoindustrials. La obsolescència d'ús i la inoperabilitat funcional, han condemnat aquest patrimoni a l'abandonament massiu dels seus gestors, amb ell s'han perdut les tècniques de construcció i els oficis que les generaven, les formes d'organització del treball, les tradicions i costums que les emmarcaven i el paisatge on succeïen.

La majoria de les funcions per les quals van ser erigides les CPS han deixat de ser necessàries. La seva funció original d'aixopluc i magatzem d'utillatge ha restat anul·lada per l'aparició de nous materials i tècniques constructives, o per la reutilització de contenidors de transport com a magatzem. L'extracció, conducció i emmagatzament d'aigua ha estat resolta per les bombes d'aigua, pous artesianes, canonades de formigó, basses impermeabilitzades, dipòsits, etc. L'estructura dels camps

Restauració de la barraca dels Nois a Puigvolor. Foto CEB. Begues. Estiu 2010.

Instal·lació "Castell", tributària de la barraca dels Nois. Foto LAAC. Begues. Estiu 2010.

de conreu tradicionals conformada per marges adaptats al terreny, sovint se substueix per talussos, parets de formigó o aplanament dels camps per facilitar mobilitat a la maquinària agrícola. L'abandonament de la ramaderia de pasturatge i la de tir ha propiciat la desocupació dels antics corrals i quadres. L'anomenada protoindustrialització rural representada pels forns de calç, de guix o de vidre ha estat substituïda per modernes instal·lacions industrials ubicades en polígons industrials prop de les xarxes de comunicació modernes. Els transports moderns, faciliten una ràpida accessibilitat als camps de conreu, la qual cosa fa innecessària la construcció d'habitacles com les barraques de vinya.

Valors i usos contemporanis

La preservació del patrimoni rural depèn de diversos factors relacionats amb l'aprofitament sostenible dels recursos, la protecció i restauració de les estructures tradicionals, la protecció legal de les CPS i del paisatge que conformen. La pervivència d'una pagesia que practica una agricultura no agressiva amb l'entorn, que respecta els cicles naturals, preserva els paisatges agrícoles i culturals, i conserva els habitatges i el patrimoni arquitectònic tradicional, esdevé clau de futur pel desenvolupament d'activitats compatibles amb l'evolució històrica del territori.

Algunes funcionalitats de les CPS són encara vigents, la seva activació ajuda a estructurar i preservar el territori, el paisatge i el medi ambient: Ecològica: l'arquitectura de pedra en sec s'integra plenament en el paisatge que l'envolta a partir d'un procés que inicia l'home i que consolida la pròpia natura. En aquest procés una gran varietat d'espècies vegetals viuen entre les seves pedres i formen part com un més dels seus elements, s'hi poden trobar tot tipus d'éssers vius que varien segons les condicions d'orientació, insolació i humitat de l'indret. Hidrològica: la conservació de les feixes delimitades per marges de pedra seca afavoreix la retenció d'humitat del sòl, i el control de la circulació i evacuació hídrica del territori. Forestal: un sistema de marges ben conservat actua de tallafocs, frena la desertització i la pèrdua de sòl, actua com a contenidor de terra facilitant la regeneració forestal. Agrícola: delimita, conserva i ordena els conreus, i ahora serveix per identificar antics espais agrícoles susceptibles d'ésser recuperats per a l'agricultura i la ramaderia. Urbanística: la salvaguarda i protecció d'aquest patrimoni és un fre a l'urbanisme especulatiu consumidor de territori i a les infraestructures que l'esquarteren. Econòmica: les activitats al voltant de la restauració i construcció d'estructures de pedra seca dinamitzen el sectors: laboral, empresarial, cultural, comercial i turístic del municipi que les acull.

2.2. Valor acadèmic i ús científic

Les construccions de pedra seca constitueixen la clau de volta per conèixer i estudiar les formes de vida i els oficis tradicionals fins les primeres dècades del segle XX. Com a conjunt patrimonial, cultural i històric, i en tant construcció social, esdevé font d'estudi per a la recerca i proporciona informació a les diverses disciplines acadèmiques que hi conflueixen⁶: arqueologia, etnologia, geografia, història...

Alguns treballs mostren la transversalitat disciplinar i l'interès científic que desperten les infraestructures de producció -agrícola, ramadera i industrial- construïdes en pedra seca. Recentment un estudi multidisciplinar basat en l'arqueologia del paisatge, l'arqueologia ambiental, paleoecologia i geoarqueologia, ha establert l'evolució dels marges i conreus, en la Serra de Marina i el Pla de Barcelona en un ample període cronològic que va del segle VII ac. al XIX dc⁷. Des del vessant etnològic i cultural s'han realitzat molts treballs sobre la pedra seca i el món rural que conformen, la majoria recau en persones i entitats que treballen aquest recurs⁸. La història econòmica i social disposa de les CPS com a font d'estudi abundant i vigent en gran part del territori, indispensable per contrastar-la amb la informació extreta dels documents d'arxiu⁹. Des del món de l'arquitectura i enginyeria alguns autors han treballat sobre les formes arquitectòniques, els usos que representen i les tècniques constructives¹⁰. El paisatge que conformen ha estat valorat i estudiat des de disciplines

6. Els diversos volums de la Història Agrària dels Països Catalans, dirigida per Emili Giralt i Raventós i coordinada per Josep Maria Salrach i Marès, són una mostra de la centralitat que va tenir el patrimoni rural en el progrés de l'agricultura i la societat rural. Per exemple, en el volum III (Edat Moderna), els dos capítols d'Emili Giralt i Raventós dedicats al conreu de la vinya, i el capítol Boscos, Pastures i Ramaderia de Josep Maria Bringué i Portella i Maria Àngels Sanllehy i Sabi, que tracta diferents aspectes d'exploració dels recursos naturals, sovint lligats a construccions de pedra seca.

7. Santiago Riera Mora i Josep Maria Palet: Una aproximación multidisciplinar a la historia del paisaje mediterráneo: La evolución de los sistemas de terrazas con muros de piedra seca en la sierra de Marina (Badalona, Llano de Barcelona), en Monografías de Historia Rural, número 6. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2008.

8. Vegeu bibliografia en www.pedrasecabegues.com.

9. Per exemple les referències i l'ús que es fa de les construccions de pedra seca i tradicional en la confecció d'alguns epígrafs de la Història agrària dels Països Catalans. El CEB està desenvolupant un estudi per a la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia sobre els aprofitaments sanitaris de les barraques, forns de calç i pous de glaç.

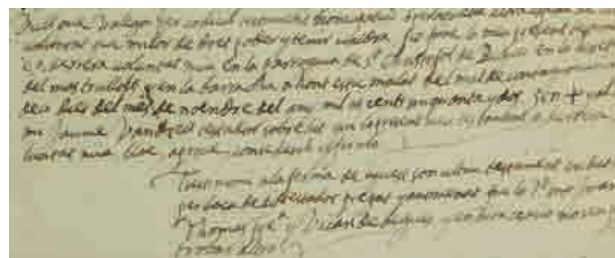
10. Vegeu les actes del 4art Curs d'Arquitectura Popular de diversos autors sobre l'Arquitectura de l'aigua, Pagès Edicions, Lleida, 2004. Forns de calç, el web de pedra seca del col·legi arquitectes.

diverses: geografia, botànica, geologia, climatologia, paisatge, art...¹¹ Les ciències naturals han mostrat interès en demostrar la importància del patrimoni de pedra seca com a habitat de comunitats vegetals i com espai de refugi, aliment i cria per a moltes espècies d'animals¹².

Les fonts documentals esdevenen crucials per provar l'existència de barraques en el segle XVII a Begues. A més mostren la diversitat d'usos que se'ls hi donava, en aquest cas de caràcter sanitari davant el contagi de pesta bobònica de 1651-1653. Els dos retalls extrets del llibre de testaments UC 1551, [02.05.1622 - 23.06.1685] de l'Arxiu Històric de la Parròquia de Begues ho demostren:

Jo Joan Molins, ferrer de Begues, estant detingut de malaltia corporal contagiosa de la qual temo morir, estant emperò ab bon seny, sana memòria y clar parlar. Fas y orden mon darrer testament... Fet y firmat fons lo meu present testament, en la barraca de la font de l'Alba on estic malalt del contagi. 8-10-1652.

Jo Jaume Vendrell de mas Trullols, pagès... estant detingut de malaltia corporal de mal contagiós... Fet, fons lo meu present testament e, o darrera voluntat mia, en la heretat del mas Trullols y en la barraca a hont estic malalt del mal contagiós. 10-11-1652.

11. El Centro de Arte y Naturaleza d'Osca (CDAN) ha propiciat la investigació de temes relacionats amb el paisatge i l'edició de les ponències dels cursos Pensar el paisaje, en cinc llibres des de 2006 fins 2010: Paisaje y Pensamiento, Paisaje y Arte, Paisaje Paisaje y Territorio, Paisaje e Historia i Paisaje y Patrimonio, dirigits per Javier Maderuelo.

12. Els Marges un Tresor Europeu, promou i edita Mallorca Rural, Albaida, 2008.

Restauració de la barraca del Pixafanals a Mas Roig. Foto CEB. Begues. Tardor 2010.

Instal·lació "Patiment", tributària de la barraca del Pixafanals. Fotot LAAC. Begues. Tardor 2010.

De tota manera, l'ús del patrimoni de pedra en sec i tradicional com a font de coneixement segueix essent un tema pendent. En general la poca atenció que mereix des del món acadèmic el configura com un valor de futur per a les ciències socials, car són moltes les disciplines que hi conflueixen. El poc interès que suscita entre els investigadors està relacionat amb el desconeixement i conseqüent desvalorització com a recurs d'investigació o temà d'anàlisi. La seva relativa abundància i dispersió provoca inabastabilitat, l'abandonament funcional i d'ús fa difícil la visualització i l'accessibilitat. De tota manera, el factor decisiu, al nostre entendre, és la manca d'instruments de descripció que actuïn de repositoris d'informació i que facilitin la localització, identificació, descripció, indexació, visualització de les CPS. La manca d'un cens a nivell nacional fa inviable ara per ara l'ús sistemàtic d'aquesta font d'informació per als investigadors. Les demarcacions municipals són essencials per emprendre projectes de catalogació, és allí on es disposa de persones i entitats coneixedores del territori que tenen

per objectiu la salvaguarda del patrimoni cultural i natural. En aquest sentit el CEB porta a terme la *Formació del catàleg de construccions de pedra seca del municipi de Begues*.

L'apropament de les institucions acadèmiques i científiques al vast patrimoni de pedra seca i tradicional es pot incrementar, si l'objecte d'anàlisi i/o font de recerca està degudament classificat i posat a l'abast de l'investigador, mitjançant catàlegs informatitzats en línia. És un exemple el recent creat projecte 2.0 Wikipedra, desenvolupat per l'Observatori del Paisatge i l'Associació Drac Verd de Sitges, que pretne localitzar i descriure totes les barraques i cabanes de pedra seca del territori català. Fins avui dia aquest projecte, on col·labora el CEB, porta catalogades més de 7.000 barraques de vinya¹³.

13. wikipedra@catpaisatge.net

3. Programa de restauració arquitectònica i artialització de l'entorn: Arquitectura-Paisatge-Art

3.1. Descripció i criteri d'actuació

La tradició en pedra seca a Begues i també en altres municipis ha generat un seguit de pràctiques lligades a la construcció amb pedra o com a recurs estructural de jardineria: col·locació de rocalles, construcció de parets seques, barbacoes, delimitacions, fins hi tot la construcció d'una barraca de nova planta. Malgrat la revalorització del patrimoni de pedra en sec que es detecta en alguns àmbits de la societat, i la importància que està prenent en alguns territoris¹⁴, segueix essent majoritàriament un fenomen desconegut per a la ciutadania, infravalorat pels propietaris i prescindible per a les administracions. Per això des del CEB s'han emprats diferents estratègies per donar-lo a conèixer, iniciatives per protegir-lo, i accions per preservar-lo. Les activitats de restauració que periòdicament organitza el CEB responen a un seguit de justificacions i objectius de diferent condició:

- Pedagògics i formatius envers la ciutadania.
- Preventius per arrenjar i mantenir les CPS en mal estat
- Divulgatius, posant en escena els antics usos rurals mitjançant la restauració de les CPS.
- Exhortatius vers les administracions públiques i persuasius respecte els propietaris.
- Il·lustratius, mostrant la simbiosi de l'acció humana amb la natura, i l'estreta franja que separa aquesta entesa de les accions poc respectuoses.

La poca importància que la societat atorga al patrimoni de pedra seca i els paisatges que forma, l'escàs ús com a font d'investigació que en fan les entitats acadèmiques i culturals, la indiferència de les institucions i la invisibilitat en els mitjans de comunicació, entre d'altres raons abans esmentades, van implel·lir el CEB a cercar una nova relació cultural amb el patrimoni de pedra en sec. Després de debatre la millor manera d'incidir i aprofundir en l'interès social d'aquesta manifestació, es va decidir canviar la percepció més estesa entre la població que enten el patrimoni rural com un element vell i anacrònic. Fer contemporani allò que ha deixat d'existir per una majoria, i modernitzar les utilitats mitjançant la incorporació d'un ús artístic i una funció estètica van ser els nous objectius. Per la qual cosa, el CEB va contactar

14. Consell Insular de Mallorca i alguns municipis com La Fatarella, Montroig del Camp, Vilafranca del País Valencià...

amb l'Associació Land Art Catalunya (LAAC), entitat que es defineix per la promoció de l'art contemporani, la defensa del patrimoni natural i cultural mitjançant la creació artística, la difusió del corrent artístic Land Art (Art de la Natura) i la protecció dels artistes creadors. L'estiu de 2009, ambdues entitats van decidir treballar plegades per desenvolupar el programa Arquitectura-Paisatge-Art (APA). Fruit d'aquesta col·laboració, la catalogació i la restauració de CPS es completa amb la artialització del paisatge i la realització d'una obra i/o acció artística tributària a l'estructura restaurada i complementària a l'entorn paisatgístic on s'ubica. Per la qual cosa, de comú acord entre ambdues entitats es van establir uns condicionants bàsics per regular les intervencions artístiques: respecte a les estructures de les CPS, a la natura que les envolta, el paisatge que les integra i el territori que les acull. L'acció i/o forma que es crees hauria de reflectir criteris estètics, estar subjecte a la tradició, i alhora ser innovadora i contemporània, atractiva i destinada al lleure d'acord amb els usos i costums actuals.

En APA hi conflueixen un seguit de valors, usos i formes estructurals de nou cuny que faciliten l'actualització de coneixements (patrimoniais, pedra seca, paisatgístics, artístics...) i la promoció d'iniciatives culturals i socials. Tot plegat afavoreix la contemporanització del patrimoni de pedra en sec, l'actualització del paisatge tradicional i l'aportació de nous valors artístics i estètics als emplaçaments de les CPS. L'APA rescata el patrimoni rural de la ruïna i el reintegra al territori, alhora que emfasitza el vessant intel·lectual, acadèmic i pedagògic que porta implícit, estimula el coneixement de la història humana, econòmica i social del territori.¹⁵ L'APA s'insereix en el moviment artístic conegut com Land Art¹⁶, en

15. Per exemple estudis sobre el règim de parcel·laria de la propietat, estructuració tradicional del territori, tipus d'explotació agropecuària, identificació de la microtoponímia, anàlisi lingüística dels mots locals, estudi del paisatge històric...

16. El Land Art sorgeix els anys 60 del segle XX, quan un grup d'artistes europeus i americans, intervenen amb l'entorn natural per a deixar la seva empremta. L'objectiu inicial d'aquests artistes era aconseguir un art no comercial, per això el situen fora de qualsevol museu o galeria d'art, per a atorgar-li un caràcter efímer que és barreja amb la natura per formar part d'ella. Es designen sota el nom de Land Art o Earthworks, art de la terra, les obres que abandonen el marc de l'estudi, de la galeria, del museu, i són realitzades en un context natural, com pot ser el mar, una muntanya, la platja, el desert, un camp o fins i tot espais dins la ciutat. La natura es converteix en suport i en material artístic. Aquesta no és senzillament un espai de fons per a les obres o un lloc on col·locar-les sinó que el mateix paisatge és convertit en objecte artístic, després de què s'hi hagi realitzat una acció transformadora. Vegeu, per exemple, l'obra bibliogràfica d'Andy Goldsworthy. Enclosure, Thames & Hudson, Londres, 2007, pp. 191. Del mateix autor Wall at storm king, Londres, 2001, pp. 93. Thames & Hudson. O els web d'artistes relacionats a www.pedrasecabegues.com.

Restauració de la barraca del Pitxot a Mas Traval. (2009, CEB).

Acció land art "Claper-trona" tributària a la barraca del Pitxot a Mas Traval (2010, LAAC). Begues.

el nostre cas en estreta vinculació amb el valor arquitectònic, patrimonial, natural i paisatgístic de les CPS.

Intervencions que desenvolupa el programa Arquitectura-Paisatge-Art

APA incorpora les activitats del projecte *Formació del catàleg de construccions de pedra seca del terme municipal de Begues* i les que s'han concretat i pactat amb la LAAC. Hi conflueixen les següents intervencions: **Arquitectura**, activitats específiques del CEB, comprèn quatre àmbits de treball. El primer està relacionat amb la localització, identificació i catalogació d'estructures de pedra seca, te per objectiu principal formar el cens de totes les CPS del municipi de Begues; el segon comprèn les activitats de restauració i reconstrucció de

barraques de vinya i CPS; el tercer desenvolupa la senyalització i divulgació d'aquestes estructures; el quart promou la protecció legal del patrimoni de pedra en sec davant les administracions i la propietat. **Paisatge**, es divideix en dos àmbits, el primer enjardina l'entorn més proper de l'estructura restaurada i el segon reintegra la barraca i/o CPS en el paisatge contemporani, en aquest àmbit hi conflueixen el CEB i la LAAC amb les aportacions respectives. La funció **Art**, pròpia de la LAAC, afegeix un nou valor a les CPS restaurades i reintegrades en el seu entorn proper i llunyà, es configura en accions artístiques tributàries a l'estructures restaurades i en accions dinamitzadores que es materialitzen en performances i/o happenings de caràcter reivindicatiu i oberts a la participació del públic.

3.2. Arquitectura: catalogació, protecció legal, restauració i senyalització

3.2.1. Formació del catàleg de construccions de pedra seca i tradicionals del terme municipal de Begues.

3.2.1.1. Projecte i resultats

El Centre d'Estudis Beguetans (CEB) és una entitat cultural fundada l'any 1996, sense ànim de lucre, amb seu social a l'hotel d'entitats Cal Pere Vell. A través de les vocalies de treball, promou i coordina projectes de localització, identificació, salvaguarda, classificació i divulgació del patrimoni artístic, arquitectònic i natural relacionat amb el municipi. El Grup de Treball de Pedra Seca gestiona totes les activitats relacionades amb el patrimoni arquitectònic de pedra seca i tradicional. És per això que coneixem i apreciem el valor que té per als beguetans -i en extensió, per a tots els ciutadans- el patrimoni en pedra seca de Begues, que aplega desenes de construccions: barraques, pous, marges,

forns de calç, corrals, abeuradors, etc. A través del contacte directe amb el territori i de la informació aportada per entitats ciutadanes, investigadors, naturalistes, caçadors i ciutadans en general vàrem constatar el deficient estat de conservació del patrimoni arquitectònic rural. Unit a la manca d'un cens de construccions de pedra seca i tradicionals, en endavant CPS, i l'absència de mesures públiques de salvaguarda i preservació, per la qual cosa albiràvem una imminent desaparició del patrimoni arquitectònic rural. Davant d'aquestes mancances l'antiga Vocalia de Pedra Seca del CEB, avui Grup de Treball de Pedra Seca, va definir els criteris d'intervenció del projecte:

- Quantificació i descripció de les CPS del terme municipal.
- Identificació de l'estat de conservació i establiment d'estratègies de preservació a llarg termini.
- Protecció legal del patrimoni de pedra en sec i tradicional de Begues.

Tot seguit es va demanar assessorament tècnic a professionals i empreses especialitzades en patrimoni cultural.

Quadre resum de barraques catalogades			
Fase I: Formació del catàleg de barraques de vinya de Begues			
Mòdul	Submòduls	Descripció	Ajut sol·licitat
Mòdul A		Catalogació de 89 barraques de vinya i programació d'una aplicació web.	Executat l'any 2007 amb l'ajut de FTiP.
<i>Número total de barraques catalogades l'any 2007: 89 unitats</i>			

Fase II: Formació del catàleg de barraques de vinya de Begues			
Mòduls	Submòduls	Descripció	Ajut sol·licitat
Mòdul A		Catalogació de 19 barraques de vinya. Confecció de mapes de localització.	Executat l'any 2011 amb la col·laboració de l'Ajun. de Begues.
<i>Número total de barraques catalogades l'any 2011: 19 unitats</i>			

Fase III: Formació del catàleg de barraques de vinya de Begues			
Mòduls	Submòduls	Descripció	Ajut sol·licitat
Mòdul A		Catalogació de 5 barraques de vinya.2	Executat l'any 2012
<i>Número total de barraques catalogades l'any 2012: 5 unitats</i>			
<i>Total barraques catalogades fins novembre de 2012: 113</i>			

Barraca del Patxarino a Can Tèrmens. Restaurada per el CEB l'any 2011 (Camp de Treball: Joves Pel Camí Ral).

Amb aquestes premisses de treball, l'empresa Dos Punts Documentació i Cultura, s.l. va formalitzar el projecte *Formació del catàleg de construccions en pedra del terme municipal de Begues*, que es compon de tres fases. La Fase I, executada amb el suport econòmic de la Fundació Territori i Paisatge de Caixa Catalunya, durant el període comprès entre octubre 2007 i abril 2008, va donar com a resultat la localització i catalogació de 89 barraques de vinya del terme municipal de Begues¹⁷, i l'inici d'una política exahustiva de restauració de barraques i manteniment d'altres CPS. La Fase II realitzada l'any 2011 ha consistit en una segona localització i identificació de barraques que ha comportat la catalogació de 19 estructures i la confecció de mapes de localització de barraques d'escala 1:20.000. La Fase III, corresponent a l'exercici 2012 s'ha resolt amb la localització i catalogació de 5 noves barraques. Resta encara per fer la catalogació de la resta de tipologies de CPS (marges, pous, abeuradors, rajolereries, clapers, corrals, etc.).

La subvenció de la Fundació Territori i Paisatge va permetre emprendre les tasques concretades, i tot un seguit d'accions: presentació d'una comunicació en la IV Trobada de pedra seca de Sitges, restauració de barraques de vinya sota la direcció de Ramon Farreres i Oller, un dels darrers mestres barracaires que

restaven a Catalunya¹⁸, la participació d'un tècnic catalogador amb una beca atorgada per la Facultat de Geografia de la UAB, la qual cosa ha atorgat ressò acadèmic al projecte, i la restauració de la barraca del Panxito.

Les dades extretes dels mapes del cadastre de Begues, aixecats els anys 1928 i 1954, identifiquen 204 barraques de vinya en tot el terme municipal. De les 89 unitats localitzades, identificades i descrites l'any 2007 solament 23 estaven en bon estat, la resta presentaven diferents nivells de conservació: ensorrades totalment o parcialment, sense porta i cúpula, danys a les parets, etc. Des que es donaren per acabades les tasques de la Fase I, i davant la impossibilitat de començar la Fase II per motius pressupostaris, el CEB centrà els seus esforços en la restauració de barraques. Fruit d'això l'any 2011 es van catalogar 19 barraques, la qual cosa representa quasi la meitat de les identificades en bon estat l'any 2007. Les tasques de localització de barraques desenvolupades en 2012 han donat com el resultat de 5 noves barraques. El resultat provisional a dia d'avui és de 113 unitats catalogades.

Comprovem que els dos centenars llargs de barraques que encara existien l'any 1954, les que estaven en bon estat van quedar reduïdes al 15%; en tan sols 53 anys el 85% de barraques havien esdevingut una ruïna.

17. Actualment hi ha comptabilitzades i catalogades 114 barraques car l'estat de conservació d'algunes i l'enverdissament del sotabosc dificulta la localització.

Per a més informació sobre la Fase I del projecte vegeu l'article de Víctor Mata i Ventura publicat al butlletí del CEB, l'Eixarmada, núm 10, juliol 2008. També el web www.pedrasecabegues.com.

18. Ramon Farreres i Oller va morir la primavera de 2010 a Torrelles de Llobregat. Amb ell es va perdre un dels darrers pagesos i boscaters del Baix Llobregat que practicava la tècnica de pedra en sec de forma consuetudinària.

"Rosassa del Pau" (2011, LAAC). Instal·lació Land Art: carceres incrustades a les pedres de la pared nord de la barraca del Patxarino

Corral d'Els Casals (2009, CEB). Begues.

Cisterna d'Els Casals (2009, CEB). Begues.

La millora de l'estat de conservació que es constata avui dia, 42 barraques en bon estat, és fruit de la perseverància restauradora iniciada pel CEB des de l'any 2007. Pel que fa a la resta de CPS, caldra iniciar, quan abans millor, la seva catalogació seguida d'una política de restauració similar a la de les barraques.

Es evident, doncs, la situació de desprotecció, l'estat d'abandonament i la destrossa generalitzada del patrimoni arquitectònic i del paisatge rural de Begues. Per la qual cosa, és urgent l'aplicació de mesures legals de protecció, ja sigui com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL), mitjançant planejament urbanístic o la inclusió en el catàleg patrimonial

de béns arquitectònics del municipi. De tota manera, per garantir l'èxit, és primordial que l'Ajuntament i els propietaris es coordinin per desenvolupar programes de salvaguarda, acords de custòdia de patrimoni, o col·laboracions destinades a la protecció, manteniment i restauració de CPS. També s'ha de comptar amb la col·laboració voluntària de la ciutadania i de les entitats privades i públiques que desenvolupen les seves activitats en el terme municipal o que tenen cura del territori: grup d'excursionistes, societat de caçadors, associació d'espeleòlegs, club ciclista, ADF, voluntaris forestals, agents rurals, Servei de Parcs de la Diputació, brigada de l'Ajuntament, policia municipal...

3.2.1.2. Metodologia de treball

Les Fases I,II,III del projecte inclouen el desenvolupament del treball de camp: organització d'un grup de recerca i identificació, estudi de fons documentals (textuals, orals, d'imatges i gràfics), presa de dades descriptives i fotografia de les CPS, elaboració de croquis i posicionament mitjançant GPS. El Mòdul B va consistir en la programació d'una base de dades en format web per a la catalogació de CPS, la informació de la fitxa catalogràfica, l'anàlisi de requeriments i la creació i manteniment del full web del projecte, així com la constitució del mapa de localització de barraques de vinya.

Tasques d'execució del projecte

- Estudi de les fonts d'informació textual (arxius, biblioteques, cartoteques, centres de documentació...) i orals (veïns de Begues i persones vinculades al territori) que fan referència a les barraques de Begues.
- Elaboració de les pautes de recerca de barraques i establiment de sectors i itineraris a partir dels mapes de la zona. Participen tècnics en patrimoni arquitectònic (arqueòleg, arquitecte) experts en el territori (geògraf), documental (arxiver) i guies locals.

Restauració de la barraca del Meliton a Mas Roig (2011, CEB).

Escenari del Sol (construït per el Happening'11) prop de la barraca del Meliton, disposat sobre el marge restaurat del camí intern de Mas Roig. (2011, LAAC).

- Recerca d'informació d'arxiu sobre cada construcció: identificació de la propietat, denominació de la barraca, toponímia associada, any de construcció.
- Presa de dades descriptives, elaboració de croquis de planta i alçat, posicionament de les barraques. Localització i identificació de la posició exacte: coordenades de longitud i latitud, preses amb tecnologia de Sistema Global de Posició (en terminologia anglosaxona GPS).
- Inspecció ocular de les construccions per determinar tipus, forma, estat de conservació i tècnica constructiva. Amidaments dels interiors i exteriors: amplada, cons, diagonals, alçada interior de la voltes, gruixos de paret i tot tipus de detall de qualsevol estructura.
- Fotografia de cada arquitectura i concatenació de les imatges amb les fitxes corresponents de la base de dades del projecte.
- Informació de les fitxes catalogàfiques amb les dades obtingudes del treball de camp i les extretes de fonts d'arxiu i orals: denominacions, topònims, coordenades, amidaments, etc.
- Constitució del mapa de barraques de vinya amb l'aplicació cartogràfica Miramon i el localitzador Google Earth/Maps. Edició dels mapes corresponents.
- Documentació del projecte: llibre de camp, aplicació informàtica, catàleg en suport electrònic i en paper, índex onomàstic i toponímic, mapa de localització, croquis de planta i alçada, dossier de cada estructura (fitxa identificativa, documents d'arxiu annexos i documentació de gestió), memòria de les tasques i incidències.
- Anàlisi de requeriments i creació d'un full web en format de dossier electrònic per difondre el projecte: el valor de les CPS, els objectius, la metodologia, els resultats i les accions associades al projecte.

3.2.1.3. Web del projecte

Per aconseguir la màxima eficàcia en el programa de catalogació, restauració i salvaguarda, i alhora abaratir els costos d'edició i difusió, es va formar el web corporatiu del projecte www.pedrasecabegues.com. És un instrument pensat, dissenyat i programat per assolir, per una banda, els objectius de l'entitat en matèria de localització, estudi i conservació del patrimoni rural de Begues, i per l'altra divulgar els diferents àmbits del projecte: tècniques de prospecció i catalogació, sistema de classificació i descripció, metodologia de treball, divulgació dels resultats obtinguts, programació de línies d'investigació, comunicació d'accions de restauració col·lectives, bibliografia (pedra seca, paisatge, art de la natura), imatges de les estructures, participació en congressos¹⁹, redacció i publicació d'escrits del CEB, presentació de resultats fins 2012²⁰, enllaços amb entitats del sector, etc. La mateixa interfície de treball integra les fitxes de catalogació i l'eina cartogràfica Google Maps/Earth, la qual cosa reforça la localització i contextualització geogràfica de les CPS identificades. El gestor de mapes Miramon, facilita la situació geogràfica de cada estructura sobre mapa.

El web permet universalitzar el conjunt d'accions del CEB, i donar a conèixer la tècnica i eines emprades per a la descripció de CPS. Conté una fitxa catalogàfica reduïda d'11 camps d'informació, extrets de la base de treball que compta amb 34 camps descriptius. Fruit dels treballs de restauració de barraques i artialització del paisatge realitzats darrerament s'han afegit nous epígrafs al web: vincles amb els estudis i escrits publicats pel CEB sobre el patrimoni de pedra en sec, disseny de l'epígraf *Activitats entorn la pedra seca* i la inauguració d'un mòdul que anuncia les darreres activitats que s'han portat a terme. Finalment es vincula un portal web sobre l'art de la natura o *Land Art*. En definitiva tot s'explica detalladament per què altres persones i entitats interessades en la recuperació del patrimoni arquitectònic de pedra seca en puguin fer servei

19. Presentació d'una comunicació en la IV Trobada d'Estudi per a la Preservació del Patrimoni en Pedra Seca als Països Catalans, celebrada a Sitges el mes d'octubre de 2007. Vegeu les actes a www.coordinadorapedraseca.org/images/IVTrobada.pdf.

20. Vegeu els reportatges fotogràfics de les accions del CEB a www.pedrasecabegues.com, dins l'epígraf Recursos de la informació.

3.2.2. Protecció legal i activisme cultural

La manca de protecció legal per part de les institucions públiques, la inexistència de polítiques d'identificació, conservació i manteniment, l'avenç de l'urbanisme difús que provoca la colonització d'antics espais agrícoles que al seu torn en deixa d'altres al descobert a poca distància de les noves zones urbanitzades. Unit a l'abandonament de les feines agrícoles i la poca informació, formació i conscienciació que rep la població del que significa un espai natural, agrícola o boscos, provoca la proliferació d'accions indiscriminades contra el patrimoni cultural de pedra en sec i canvis irreversibles en el territori.

Per més inversemblant que sembli, a Catalunya, no existeix una legislació a nivell nacional que protegeixi el patrimoni arquitectònic de pedra en sec i tradicional, tan arrelat al territori i a la configuració del paisatge. D'acord amb el marc legal vigent a Catalunya (Llei 9/93 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català), l'eina bàsica per a la salvaguarda del patrimoni arquitectònic rural: en pedra seca, tradicional, masies i construccions annexes (pallisses, eres, cups, etc.), és la figura de Bé Cultural d'Interès Local (articles 15, 17, 25 i 39). També és factible la seva incorporació en els plans especials i catàlegs de patrimoni cultural municipal regulats per la Llei d'Urbanisme. En tot cas a Catalunya es poden comptar amb una mà els

Restauració de la barraca del Tabacu a can Tèrmens (2012, CEB). Begues.

Acció Land Art "Bombolles" en pedra seca, tributària a la barraca del Tabacu de can Tèrmens (2012, LAAC). Begues.

Restauració pública de la barraca del Panxito a Mas Roig (2007, CEB). Begues.

Acció land art "Porta del Panxito" realitzada amb carceres, tributària a la barraca del Panxito (2009, LAAC). Begues.

municipis que apliquen qualsevol de les dues possibilitats. Mont Roig del Camp és un dels pocs que ha protegit mitjançant BCIL les barraques del seu terme, Rellinars del Vallès també ha exercit algun tipus de protecció. Darrerament altres municipis com Sant Boi de Llobregat han inclòs en els seus catàlegs arquitectònics algunes construccions de pedra seca. De tota manera, no existeix encara una conscienciació i una acció municipal decidida per protegir les CPS. Ja sigui per desconeixença, per manca dels imprescindibles censos, per interessos econòmics i urbanístics..., el patrimoni de pedra seca segueix sense cap tipus de protecció declarada per llei o normativa.

Així doncs, una de les prioritats del CEB és la protecció i salvaguarda legal del patrimoni de pedra seca i tradicional de Begues. En aquest sentit, assessora i col·labora amb l'Ajuntament de Begues en la protecció del patrimoni de pedra seca i tradicional des de diversos vessants²¹: en els treballs previs de catalogació, aportant coneixements i oferint accions culturals, formulant consultes de viabilitat legal amb tècnics

21. El CEB col·labora amb l'Ajuntament de Begues per establir una protecció legal específica per les CPS del municipi. Ha presentat un conjunt d'alegacions i propostes sobre la protecció i manteniment de CPS, destinades a ser incloses i/o modificar l'articulat de la Modificació Puntual del Pla General d'Ordenació Urbana de Begues per a la Regulació del Sòl no Urbanitzable.

de la Generalitat, restaurant barraques de titularitat pública, assessorant en matèria de protecció legal... L'equip de govern de Begues ha mostrat sempre una bona disposició per tractar el tema. De fet s'han fet diverses reunions per determinar les tipologies de CPS susceptibles de protegir com a BCIL, i quines són les que reuneixen les condicions idònies de conservació, ubicació, afectació urbanística i estat jurídic. De moment les barraques de vinya és la tipologia censada que ha rebut més suport per obtenir algun tipus de protecció. Sembla ser que la primera CPS que es proposarà coma a BCIL el Pou de Glaç²².

Mentre tant, cal considerar els plans generals urbanístics municipals com una plataforma legal de preservació, el seu articulat ha de definir el model de la salvaguarda del patrimoni de pedra en sec. En aquest sentit, la tramitació de la modificació puntual de la *Modificació Puntual del Pla General d'Ordenació Urbana de Begues per a la Regulació del Sòl no Urbanitzable* ha propiciat que el CEB introduís algunes al·legacions dirigides a la protecció i manteniment de les CPS del terme municipal, que han donat com a resultat una simple referència de respecte als marges de pedra seca. El CEB també ha col·laborat en la formació del Mapa de Patrimoni Cultural de Begues impulsat per la Diputació de Barcelona. Aquest inventari, dona pas al desenvolupament municipal dels catàlegs específics de patrimoni, entre ells els que fan referència a les architectures rurals que inclouen les de pedra en sec i tradicional. Fruit d'aquest inventari avui dia s'estan tramitant el pla d'identificació i usos d'habitatges rurals (masies i corrals) que també ha motivat al·legacions del CEB.

La protecció a nivell nacional està encara més endarrida, les bones expectatives que van generar els dos governs tripartits no s'han plasmat en cap llei. De tota manera, les iniciatives empresades per aconseguir una legislació específica a partir del desenvolupament de la llei de Patrimoni Cultural són diverses, alguna prové de l'associacionisme i altres de les diverses formacions polítiques amb representació parlamentària. La darrera iniciativa popular per a la protecció de patrimoni de pedra en sec data de l'any 2003, la Coordinadora d'Entitats per la Pedra seca va recollir i lliurar 10.000 signatures a la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat, perquè al seu torn instés al parlament de Catalunya a confegir una reglamentació específica per a la preservació i difusió de les CPS. De moment i malgrat les bones paraules de la Direcció General, les

22. Existeix una publicació del CEB que tracta de l'únic pou de glaç de Begues. Es pot consultar a la seu de l'entitat.

signatures romanen a l'espera de ser utilitzades. Els contactes i entrevistes mantingudes pel CEB amb la Conselleria de Medi Ambient, Subdirecció General de Paisatge i Subdirecció General de Patrimoni, mostren també una bona predisposició de fons, però cap concreció²³.

Evidencia el desinterès general del govern de torn, les reiterades vegades que des del Parlament de Catalunya s'han rebutjat les proposicions no de llei i les propostes de resolució que ha presentat l'oposició. Quan la iniciativa de salvaguarda s'ha pres des del govern, l'oposició ha fiscalitzat la despesa²⁴. De la darrera legislatura 2010-2012 no disposem de dades per concretar l'abast legislatiu sobre el patrimoni de pedra en sec.

És per tot això que avui en dia, la major part de CPS a Catalunya resten sense cap tipus de protecció, fora de la que proporcionen alguns municipis i les entitats de voluntaris que existeixen al llarg i ample de la nostra geografia. La protecció legal que depen del Parlament de Catalunya, ha de facilitar la revalorització del patrimoni arquitectònic de pedra en sec i tradicional. La normativa ha d'anar acompanyada d'un pressupost per el desplegament de projectes a nivell local, que comportin la localització, catalogació, restauració i manteniment d'aquestes construccions, i l'organització paral·lela de campanyes de sensibilització de caire divulgatiu i pedagògic²⁵.

Per arribar a obtenir bons resultats és fonamental que les accions a emprendre entorn el patrimoni de pedra en sec, tinguin en compte les necessitats i les realitats de cada demarcació territorial. El municipis han de ser protagonistes i prendre part activa en les activitats que es deriven de l'aplicació de la llei. És allí on es disposa de persones i entitats que coneixen a fons el territori, i tenen experiència en la identificació i restauració del patrimoni de pedra seca i tradicional. A Catalunya, per exemple, la Fundació El Solà de la Fatarella desenvolupa un progra-

23. Vegeu l'article de la Vocabla de pedra seca del CEB: Consecució d'un marc legal per a la protecció del patrimoni de pedra seca i el seu entorn natural a la revista *Materials* 11, que ha editat el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat.

24. Les dades s'han extret de l'Arxiu del Parlament de Catalunya i fan referència a les iniciatives parlamentàries sobre patrimoni de pedra en seca des de la cinquena legislatura fins 2010. Vegeu l'article de Víctor Mata i Ventura Proposta per a la consecució d'un marc legal per a la protecció de les construccions de pedra seca i el seu entorn natural, en la revista *Materials* núm. 11, editada pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. En premsa.

25. A Mallorca el Consell Insular ha fet seva la protecció de marges, pous de glaç i altres CPS. www.conselldemallorca.net.

Restauració pública de la barraca del Quimet de les Cireres a Can Sadurní (2009, CEB). Begues.

ma de tipus pedagògic, formatiu i empresarial envejable²⁶. El Grup de Recerca Olesa Rural, cataloga, restaura i marca itineraris turístics de CPS dins el terme municipal d'Olesa de Bonesvalls²⁷. El Grup Drac Verd de Sitges, localitza i cataloga les barraques dels municipis que els ho demanen i porta a terme una feina envejable en el projecte Wikipedra. La Coordinadora d'Entitats per la Pedra Seca promou tota mena d'activitats entorn l'arquitectura popular i edita la revista Pedra Seca²⁸. A la resta de països de parla catalana existeixen entitats similars a les de Catalunya. Per altra banda, institucions públiques com l'Observatori del Paisatge incideixen en el control i difusió del patrimoni rural i especialment en la pedra seca.

A Europa ja fa anys que es treballa en projectes de salvaguarda, restauració i promoció de la pedra seca, és el cas del Reseau Europeen de la Pierre Seche (REPS)²⁹, el projecte Patter³⁰, El projecte TCAST (Transfert de Compétences Acquisés et de

Savoirs Techniques)³¹, el projecte CARREFOUR³². A la resta del món existeixen programes d'actuació per al manteniment, difusió i formació de les estructures de pedra seca: a Austràlia l'entitat Dry Stone Walls Association of Australia³³, l'any 2003, l'ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) ubicat a Botswana, junt amb altres organitzacions internacionals van desenvolupar un projecte d'investigació anomenat *Taller sobre inventari i documentació d'estructures de pedra seca*³⁴. Al continent americà hi ha organitzacions molt actives que compten amb sengles projectes de conservació, difusió i dinamització del patrimoni de pedra en sec, a Canadà opera la Dry Wall Stone Association³⁵, als Estats Units d'Amèrica destaquen la Dry Stone Conservancy i The Stone Foundation The Stone Wall Initiative³⁶

26. www.fundacioelsola.org.

27. Grup de Recerca Olesa Rural, Petjades històriques, Olesa de Bonesvalls, 2005. gruprecercaolesarural.blogspot.com

28. www.coordinadorapedraseca.org

29. Te per objectiu consolidar una xarxa europea de cooperació interregional per al desenvolupament local, mitjançant el patrimoni de la pedra en sec. www.conselldemallorca.net/mediambient/reps/.

30. Impulsat per la Unió Europea, té per finalitat la sistematització de treballs d'identificació d'espais marjats, preten obtenir un model de catalogació, anàlisi i diagnòs del patrimoni en pedra seca aplicable a l'àmbit mediterrani.

31. Contribueix a preservar l'ofici de marger definint un mètode d'aprenentatge intergeneracional per a adults i joves. www.tcast.oec.fr/programme.php.

32. Cerca el reconeixement de l'ofici de marger i del patrimoni de la pedra en sec per sensibilitzar les col·lectivitats locals envers aquest patrimoni www.carrefour-europeen-pierreseche.org.

33. El web www.dswa.org.au mostra l'organització de cursos, experiències, i competicions que consisteixen en la construcció de murs en pedra seca. Vegeu també el projecte A stone upon a stone a www.astoneuponastone.com.

34. Es tractava de formar un formulari per a l'inventari de CPS, compartir experiències properes, establir una base de dades d'inventariació i millorar el sistema de documentació per a les estructures de pedra seca a l'Àfrica subsahariana. www.africa2009.net

35. www.dswa.ca

36. www.drystone.org, www.stonewall.uconn.edu, www.stonewall.uconn.edu

Restauració de la barraques del Tal-lara a Mas Roig. Foto CEB. Estiu 2009. Begues.

3.2.3. Restauració i senyalització de barraques de vinya

La restauració de barraques de vinya és una vella aspiració del CEB, els anys 2002 i 2004 es van restaurar, de forma esporàdica, dues barraques de vinya. A partir de 2007 dins del programa d'actuació del Grup de Treball de la Pedra Seca es comencen a restaurar sistemàticament les barraques de vinya de Begues. Des de llavors fins el mes de d'octubre de 2012 se n'han restaurat 19 unitats, una quantitat gensmenyspreable, tenint en compte que de les 104 barraques catalogades abans de començar el projecte, solament restaven en bon estat 24. El CEB organitza dues vegades l'any restauracions públiques de barraques de caràcter participatiu, l'assistència és voluntària i es comunica a través del web del projecte (www.pedrasecabegues.com) i d'entitats culturals afins. Les anomenades restauracions privades consisteixen en un reduït grup de persones pertanyents al Grup de Treball del CEB i a membres de la LAAC que es reuneixen setmanalment amb l'objectiu de restaurar una barraques, artialitzar l'entorn paisatgístic on està emplaçada i portar a terme una obra i/o acció land art.

Les tasques de restauració fan referència a la reconstrucció de parets caigudes, portes, sostres i contraforts. Si existien fotografies d'abans de l'ensorrament s'utilitzen per fidelitzar la forma original de l'estructura. Sempre es fan servir materials procedents de la mateixa estructura o de zones properes. Les portes s'aixequen seguint la configuració original, respectant el tipus de llinda en forma de mig punt o plana. Les cúpules

es restauren amb la tècnica de volta falsa que consisteix en l'acostament de fileres de pedres, degudament assegurades, fins aconseguir tancar la volta. Tot seguit es fa una aportació de pedruscall i terra per assegurar i impermeabilitzar la coberta. Finalment per compactar la terra es planten lliris de sant Josep i/o crespinell. Si s'observen traces d'antics contraforts es refan seguint l'estructura original. Les parets caigudes i esborancs s'adoben tenint en compte la posició i inclinació dels existents.

Tot seguit s'efectua una investigació per recuperar els noms dels pagesos que havien gestionat les unitats de producció agrària, de les quals formaven part les barraques, el/els camps i altres CPS associades a l'explotació (pous, cisternes, marges...). És una acció paral·lela i indissociable a la restauració, car són els darrers representants de l'ofici de pagès, actualment residual a Begues, i els darrers continuadors d'una tradició secular de bastiment d'estructures de pedra en sec, desapareguda amb la jubilació dels darrers pagesos a mitjans del segle XX. El sobrenom amb que es coneixia el pagès el rebia també la barraques (Carrebí, Panxito, Pitxot, Pixafanals, Gravat, Tal-lara...), mostren la llarga tradició rural de Begues, alhora que enriqueixen la toponímia petita del municipi³⁷.

El CEB ha adoptat la senyalització vertical de les barraques restaurades per evitar danys produïts per efectes antròpics, i per motius de caràcter formatiu i didàctic. Les etiquetes

37. Actualment la Vocalia de Toponímia del CEB està desenvolupant un estudi sistemàtic dels topònims de Begues, on s'inclouen els denominacions de les barraques de vinya.

Acció land art "Porta del Tal-lara", amb cerceres, tributària de la barraca del Tal-lara. (2010, LAAC. Begues)

L'etiqueta de 12 cm x 17 cm, dissenyada per Cesc Riera Gotarredona, s'adhereix al pal quadrat de fusta tractada que sobresurt de terra al voltant d'1 metre i 14 cm de diàmetre.

ubicades en pals de fusta quadrats d'un metre d'alçada, recullen la informació bàsica que permet conèixer el territori, rebre informació sobre la barraca i advertir del perill que suposa la seva manipulació: número de restauració, nom de la finca, denominació de la barraca, any de restauració, pictograma d'avertiment, missatge de respecte a la barraca i a l'entorn natural, logotips del CEB i de l'Ajuntament de Begues.

3.3. Paisatge: acondicionament de l'espai i reintegració paisatgística

Aquesta fase té per objecte l'artialització de l'entorn de la barraca i la seva reintegració al paisatge tradicional contemporani. S'inicia una vegada finalitzada la restauració de la barraca, i es porta a terme a través de la neteja i acondicionament de l'entorn més proper 500-1.000m², la qual cosa representa el desembosc del terreny, tot respectant els arbres, arbusts i plantes que defineixen la natura de l'indret (cuscons, cerceres, mates, alzines...). En paral·lel es porta a

Restauració de la barraca del Tabaco de Mas Roig (2012, CEB). Begues.

terme la neteja i consolidació de les estructures associades a la barraca (marges, pous, cisternes...). De fet l'actuació que es realitza és un enjardinament entès com a pràctica cultural de domesticació que ens apropa a l'antic ús agrícola de la barraca i els camps i/o feixes que l'envolten. S'actualitza l'entorn natural mitjançant la culturització de la natura, la qual cosa comporta l'eliminació i/o poda de bardisses, arbustos caducs, branques baixes que entorpeixen el pas i la visió, i la integració i adequació dels elements vegetals autòctons més característics. És una acció fonamental per garantir l'èxit de la reintegració a l'entorn més immediat.

Algunes vegades la barraca està al bell mig del bosc envoltada de vegetació, per la qual cosa es fa efectiva la visualització a

distància i la reintegració de l'estructura recuperada al paisatge contemporani que l'envolta: boscà, agrícola, semiurbà. Les tasques que s'efectuen estan lligades al desembardissament, neteja i poda d'arbres que permeten retrobar a distància la forma arquitectònica que la natura ha camuflat al llarg dels darrers decennis. D'aquesta manera es manifesta una nova perspectiva, un nou motiu visual, i la recuperació d'un espai treballat i social, en contraposició al *no lloc cultural* d'abans de la intervenció. Es fa palès el retorn de la natura, reocupant antics espais agrícoles, alhora que es reforça la idea d'efimerialitat de l'acció humana que tan bé representa el patrimoni de pedra en sec i tradicional. El resultat evidencia la recuperació d'arquitectures, sovint amagades pel bosc *saltus* percebut com el procés de retorn d'una natura en transformació envers

el seu estat original. La recuperació de les CPS i el paisatge que conformen mostra indrets desapareguts, paisatges oblidats, activitats finides, llocs modelats per una activitat humana i per tant de caire cultural. El mot llatí *ager* entès com espai civilitzat i habitat, on l'acció antròpica reproduïx activitats culturals que permeten sobreviure l'espècie humana, mitjançant la conversió del bosc en conreus i altres espais de treball, afaïçona tot tipus d'estructures -habitaclles, encerclaments, delimitacions, camins, etc.- que conformen l'organització cultural de l'indret. El sentiment d'abandonament, de ruïna o desolació que produeix una barraca de vinya abandonada i enfonsada; dóna pas a l'admiració, en percebre la presència d'una forma arquitectònica restaurada que segueix el mateix criteri estètic, la mateixa tècnica constructiva i els cànons estructurals de quan es va bastir. S'assisteix a la recuperació d'un lloc de destí, d'observació o de contemplació, es recupera un indret que conforma un paisatge desaparegut que forma part de la nostra identitat, de la nostra cultura i de la nostra història. Sensibilitza les persones en tan que s'enforteix l'element convivencial i de simbiosi entre el devenir natural i l'activitat humana.

3.4. Acció Land Art

Com a tancament de l'artialització del conjunt paisatgístic es pren en consideració l'execució d'una acció de caire artístic en l'espai proper a la barraca restaurada. La intervenció està estretament lligada a l'estructura que acompanya, és tributària a l'emplaçament i el perímetre de la barraca i s'integra en el paisatge circumdant. Per això es imprescindible que els materials que la configuren formin part de l'entorn natural més proper (pedra, terra, aigua, vegetació). No es permet l'ús de cap tipus de material consolidant de caràcter industrial, ni lligadures manufacturades. Totes les obres es conceben per ser efímeres i per tant reintegrables a la natura, per això algunes instal·lacions, en concret les formades amb materials vegetals, fa que siguin les fotografies i/o els vídeos el suport i la prova de visualització i creació.

Les estructures i accions que comporta la creació de l'obra han de ser respectuoses amb l'àmbit natural, cultural i estructural de les CPS, i alhora emfasitzadores dels seus atributs plàstics i paisatgístics, car l'objectiu és promocionar artísticament l'arquitectura i la demarcació a que és tributària. La nova estructura i/o instal·lació atorga un nou valor cultural, crea una nova percepció paisatgística a l'indret, ofereix una valor artístic

i una concepció contemporània a la barraca de vinya o CPS. En definitiva artialitza el paisatge rural que l'empara i per extensió al patrimoni de pedra en sec i tradicional.

El conjunt d'actuacions que incorpora el programa APA permet efectuar una darrera acció participativa que des del CEB valorem com imprescindible per a la comunicació i la divulgació. La finalitat és donar a conèixer el patrimoni cultural de pedra seca i la seva estreta simbiosi amb la natura i el paisatge, per la qual cosa organitzem inauguracions d'estructures restaurades i artialitzades que prenen el format de performances i/o happenings Land Art. Es compte amb la participació activa del públic assistent, es fan conferències sobre el terreny, mostres de llibres de pedra seca i d'art de la natura, interpretacions musicals, actuacions teatrals, restauracions de barraques amb grups d'esplai d'adolescents, etc. Les performances prenen un format col·lectiu i participatiu, car es fa actuar al públic assistent en la formació d'estructures construïdes amb material sobrant de les accions de neteja, poda i enjardinament o amb les restes de pedres o terra de l'espai proper. La performance "Corral" es va realitzar sobre un camp al costat de la barraca del Pixafanals, l'estructura es va desmuntar el mateix dia, car el camp havia de ser sembrat per alimentar un ramat de xais. L'acció reivindicava el retorn a una ramaderia equilibrada de muntanya, molt abundant fins el primer terç del seglel XX i quasi desapareguda actualment a Begues. A l'estiu de 2011 es va concebre "Camp Resilient", performance participativa enquadrada dins el Happening'11, es va portar a terme en un camp de Mas Roig, va consistir en

Barraca del Pixafanals i obra land Art "Patiment", al fons Performance col·lectiva "Corral" (2010, CEB-LAAC).

Performance col·lectiva "Corral" (2010, LAAC).

A dalt Happening'11 organitzat en motiu de la inauguració de la barraca del Meliton i l'estructura "Tabacu-Jazz". A baix performance col·lectiva "Camp resilient" amb Tabacu Jazz al fons (2011, CEB-LAAC).

l'afaiçonament de dues línies de pedres de 30 metres de llargada cada una i en forma d'X, com a símbol de repulsa a una activitat agropecuària quasi finalida que s'ha fet realitat en un dels masos més antics de Begues (1274).

4. Arquitectura Paisatge Art: eina per a la formació, integració i comunicació

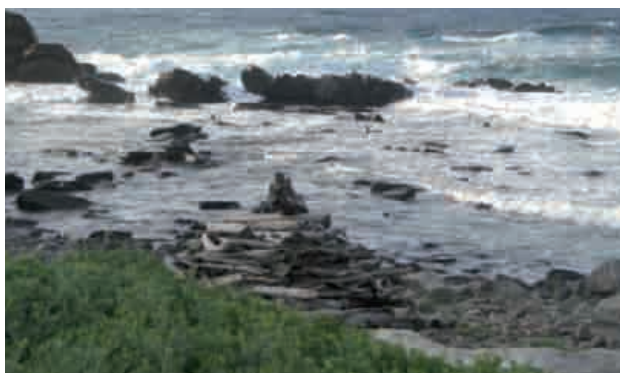
Els usos socials que es poden extreure del patrimoni rural són diversos, els seus destinataris són les persones i la societat que conformen, per això cal activar mecanismes de conscienciació, difusió, restauració, rendibilització i protecció, a fi de que les generacions presents i futures en puguin gaudir. Les accions que es facin entorn de les CPS han d'estar orientades a la realitat de cada demarcació municipal, i fer-ne difusió mitjançant programes de coneixement que consciencii la societat civil, els gestors administratius i els propietaris. La importància de l'element didàctic i formatiu nos s'ha demenys prear car comporta l'aplicació de polítiques de sensibilització i conservació de caire divulgatiu i pedagògic adreçades a apropar el coneixement del patrimoni cultural i natural a tota la població, en especial a instituts i escoles, però també als adults.

El CEB participa en els camps de treball per a joves que organitza l'Ajuntament i l'associació Joves pel Camí Ral, mitjançant l'assessorament tècnic i la restauració de barraques de vinya³⁸. Difon i publicita totes les iniciatives relacionades amb pedra seca a través de mitjans propis, locals i nacionals³⁹. També ha col·laborat amb dues activitats del CIPAG⁴⁰: en un camp de treball internacional mitjançant la restauració d'una barraca, i a la Cova de Can Sadurní, mitjançant la construcció de dos marges que donen accés a la cova. Participa en la mostra d'entitats culturals de Begues amb un estand amb plafons divulgatius del programa de restauració de barraques. El caràcter conservacionista, divulgatiu i dinamitzador del projecte motiva la publicació, articles, especialitzats en

38. En el període 2010-2012 s'han restaurat tres barraques de vinya (Barraca dels Nois, Barraca del Patxarino i Barraca del Miquelet). També s'han impartit un curs que han permès restaurar diversos trams del Camí Ral en el terme de Begues.

39. L'Eixarmada és el butlletí que utilitza el CEB per divulgar els seus estudis, accions i recerques. Fins l'actualitat s'han editat 10 números..

40. CIPAG: Col·lectiu per la Investigació i l'Arqueologia del Garraf-ordal

Acció land art "Camí de cavalls" realitzada amb troncs i deixalles a la platja d'Es Codolar. (2010, LAAC). Menorca

pedra seca, en medis de comunicació públics i privats⁴¹. El CEB considera la divulgació del projecte de Begues i l'experiència acumulada com una aportació a la societat i a la comunitat científica, per la qual cosa participa en congressos, taules rodones, jornades.... Ha participat en programes de televisió a TV3⁴² i Televisió de Sant Esteve Sesrovires⁴³. El gran potencial comunicatiu de www.pedrasecabgues.com permet atendre peticions i consultes de persones i entitats interessades en la metodologia de treball emprada en la catalogació i restauració. El desenvolupament del programa de restauració i artialització de barraques i altres CPS, disposa

41. Tots els articles publicats pel CEB sobre pedra seca es poden visualitzar en www.pedasecabegues.com, a excepció dels que estan en premsa: Consecució d'un marc legal per a la protecció del patrimoni de pedra seca i el seu entorn natural, CECBLL, Materials, 11, i Aspectes sanitaris de la pedra seca en la revista núm 16 de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia.
42. Terreny Personal, juny 2012.
43. En Paral·lel, 11 i 18 de maig de 2011.

d'un gran potencial comunicatiu, es desenvolupa mitjançant la participació ciutadana i el contacte directe amb el patrimoni cultural del municipi. Interessa la dinamització social que comporta les restauracions públiques de barraques de vinya, i el seu caràcter participatiu adreçat a la població de Begues i d'altres municipis. El programa APA ha estat objecte d'interès en diverses entitats: Observatori del Paisatge ha incorporat el www.pedrasecabegues.com en el seu web, el Ministerio de Medioambiente de l'estat espanyol ha dedicat un capítol en el llibre promocional de paisatges de Espanya i finalment en el butlletí digital de tardor de 2012 de l'INDOC, pertanyent al CDAN (Centro de Arte y Naturaleza)⁴⁴, ha publicat un article sobre el programa APA.

44. L'INDOC és el centre de documentació d'art i natura del CDAN que alhora és un lloc de referència europeu per a l'art contemporani i la natura. Està ubicat a la ciutat d'Osca, www.cdan.es.

Instal·lació "Tabacu-Jazz" a Can Rigol. Homenatge a les barraques de vinya (Happening,11). (2011, LAAC). Begues.

El patrimoni de pedra en sec: eina d'intercanvi cultural

La transversalitat cultural, l'amplitud geogràfica i l'abundància de valors que porta implícits el patrimoni de pedra seca i tradicional: culturals, naturals, paisatgístics, científics, acadèmics, socials, econòmics, funcionals, pedagògics, turístics, conformen el seu caràcter universal, més enllà de qualsevol forma d'organització humana. Les tècniques i habilitats constructives inherents al patrimoni de la pedra en sec, vàlides per algunes poblacions no industrialitzades, i encara properes en el temps i en la tradició de les societats mecanitzades, concentren qualitats diverses: destresa, treball, coneixement, tradició, cultura, identitat... que intervenen, sense processos i aplicacions artificials, sobre els elements naturals: pedra, terra, aigua, plantes.

A Catalunya la distribució geogràfica del patrimoni arquitectònic de pedra en sec és diversa. Un grup pirinenc (Pallars Jussà i Sobirà), un grup septentrional (Catalunya del Nord i Alt Empordà), un grup central (Bages, Anoia i Baix Llobregat), un grup meridional (Garraf, Alt i Baix Penedès, Tarragonès, Conca de Barberà i Baix Camp) i un grup de les terres de l'Ebre (Priorat, Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià). Al País Valencià se'n coneixen a les comarques septentrionals, a l'Alt Maestrat i Plana Alta. A les Illes Balears són molt abundants, mentre que a les Pitiüses són menys freqüents⁴⁵.

45. Vegeu l'estudi de Magí Miret Mestres i Eduard Bou Barrera. Les barraques de vinya de pedra seca de Sant Pere de Ribes, a Miscel·lànea Penedesenca, Institut d'Estudis Penedesencs, 1995.

Restauració pública de la barraca del Pitxot a Can Catequero (2010, CEB). Begues.

Acció land art "Mamelló" tributària la barraca del Pitxot de can Catequero (2011, LAAC). Begues.

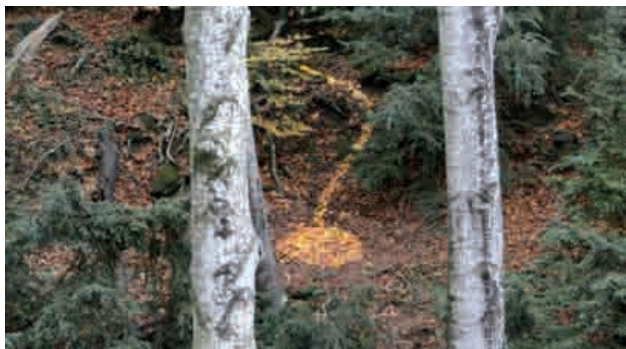

A Europa, el patrimoni de pedra en sec està repartit per tota la mediterrània, també hi ha nombroses mostres a l'Europa central i a latituds més septentrionals de climes més humits. De Sèrbia a Irlanda, passant per Alemanya, França, Itàlia... és present en territoris on la pedra és abundant, principalment en terrenys calcaris, però també amb altres tipus de pedra com la licorella, marès, conglomerats, còdols de riu, etc. Es tracta d'un patrimoni localitzat arreu del continent i, per tant, europeu i identitari, més enllà de les peculiaritats locals, es converteix en un element cultural clau de la identitat europea en construcció.

La pedra seca i la tècnica de construcció associada no és només un patrimoni europeu, ho és també d'altres indrets del món, sobretot de tota la conca mediterrània, però també d'Àfrica, Àsia, Austràlia i el continent americà. La població d'ex-

Cartell del Happening 2011, celebrat a Mas Roig per el CEB i la LAAC. Begues.

Acció Land Art "Trasllat massiu" amb fulles de blada. Bosc de la Grevolosa, prop del Túnel de Bracons (2010, LAAC). La Vola.

tenses regions del planeta ha empleat ancestralment la pedra per a les seves necessitats de conreu, encerclament, habitatge, etc. És així com la transversalitat cultural constitutiva de la pedra seca, l'erigeix en patrimoni de la humanitat, la qual cosa va més enllà de considerar-la patrimoni arquitectònic, cultural, paisatgístic, històric..., es converteix en una eina social, de comunicació i d'intercanvi.

Entès com eina de diàleg, el patrimoni arquitectònic de pedra seca i tradicional, ens apropa a altres cultures, territoris i pobles del planeta, que secularment han utilitzat la pedra en el treball agrícola i ramader, en l'obtenció i transformació de recursos naturals, com habitatge i aixopluc, de mitjà per a la millora de les comunicacions, etc. Els valors socials i culturals que porta implícits, afavoreixen les interaccions convivencials que interessen i beneficien als diversos col·lectius humans i les cultures que representen. És així com, en un context de reciprocitat dialògica entre persones, el patrimoni de pedra en sec concebut com a construcció social d'intercanvi esdevé un formidable instrument per establir contactes i llaços de concòrdia amb altres societats. En aquest sentit, l'interès per conservar-lo està relacionat amb el seu caràcter universal i la seva condició transcultural.

La recent creada Secretaria de l'Unió per la Mediterrània, amb seu a Barcelona, organisme multiestatal que neix amb esperit de diàleg i vocació de col·laboració amb la resta de països de la conca mediterrània, pot esdevenir un lloc idoni per emprendre projectes d'intercanvi cultural entre la Unió Europea i els països de la riba sud del mediterrani. Els programes universitaris entre països europeus i africans, són també un mitjà que proporciona contactes i experiències recíproques. Cal no oblidar que la

tècnica de construcció de pedra en sec està repartida per tots els continents del globus, la qual cosa és meritòria per sol·licitar a la UNESCO que les estructures arquitectòniques de pedra seca es declariin patrimoni de la humanitat.

L'organització de programes d'intercanvi: formatius, de restauració i construcció d'arquitectures, congressos, debats, trobades, estudis... que es basin en el foment del patrimoni arquitectònic rural, pot esdevenir l'espurna que iniciï un diàleg responsable entre persones i cultures, sovint desconnectades i de vegades enfrontades⁴⁶. Ha de ser mostrant, explicant, comparant, ensenyant i rebent els coneixements i pràctiques dels processos constructius que distingeixen les cultures, com es pot avançar en el coneixement i respecte dels costums, llengües, ideologies, creences... que ens diferencien i sovint ens separen. La pedra seca, com a construcció social, ha d'incentivar la celebració d'encontres destinats a la transmissió de coneixements i tècniques constructives, i la proposta de valors comuns que fomentin el diàleg intercultural basat en la solidaritat, hospitalitat i interdependència. Tot plegat ha de contribuir en el desenvolupament d'un procés d'acostament -empàtic, tolerant i pacífic- envers els problemes que ens diferencien i ens allunyen de la salvaguarda dels béns generals: la seguretat de les persones, els drets humans, els intercanvis comercials, la protecció del medi ambient i la preservació del patrimoni cultural.

5. Consideracions finals

La supervivència del patrimoni de pedra en sec i els paisatges que conforma està supeditada als usos i funcions que se'ls doni, car la major part de funcionalitats per les quals van ser construïdes les estructures arquitectòniques que solquen els camps de les societats industrialitzades resten avui en dia obsoletes. L'abandonament de la infraestructura productiva rural, l'evolució tecnològica i l'adopció de noves formes d'organització del treball, han deixat gran part del territori amb un conjunt de construccions i paisatges que desapareixen lentament d'una manera inexorable, la qual cosa impeleix a les parts interessades a donar una solució de continuïtat a llarg termini:

46. Ramin Jahanbegloo exposa la definició del concepte de diàleg intercultural responsable en: *L'imperatiu intercultural*, Arcàdia, Barcelona, 2008, pp. 43., i en *Elogio de la diversidad*, Arcàdia, Barcelona, 2007, pp.140. Una de les receptes que proposa per aconseguir un diàleg franc entre cultures és impulsar les relacions culturals, educatives, intel·lectuals i de persona a persona, alhora que es facilita l'ampliació dels projectes col·lectius de recerca i s'incentiva la diversitat cultural.

Acció Land Art "Trasllat de codonyer" realitzada amb fulles de codonyer (2009, LAAC). Barcelona.

els conservadors de patrimoni i els activistes culturals cercant noves estratègies per a l'ús i conservació del patrimoni arquitectònic rural; l'administració pública local i nacional treballant per la promulgació de lleis de protecció i salvaguarda i l'elaboració de reglaments que activin la conservació i manteniment de les CPS i el seu entorn paisatgístic; els propietaris mantenint l'organització tradicional de les finques rural i portant a terme una explotació raonable de respecte els cicles naturals i de preservació dels paisatges agrícoles tradicionals, la qual cosa no és incompatible amb l'aplicació d'altres usos de caràcter cultural, turístic, artístic, científic o formatiu.

El patrimoni de pedra seca ben gestionat pot produir beneficis de tot tipus, també econòmics: per una banda, la identificació,

restauració, manteniment i reconstrucció de les construccions de pedra seca i tradicional dinamitza el sector laboral, empresarial i comercial del municipi que les acull. El valor turístic de les sobredites construccions és indiscutible, es pot explotar mitjançant la senyalització de rutes, excursions guiades, actes de presentació divulgativa, edició de publicacions, audiovisuals, etc. És evident, doncs, que la contractació d'empreses de construcció, comunicació, de formació de tècnics especialistes, l'impartiment de cursos, entre d'altres accions, fomenta les relacions econòmiques del municipi que aposta per la conservació, manteniment i explotació d'aquest patrimoni arquitectònic⁴⁷.

47. A Mallorca els municipis que aposten pel desenvolupament de rutes de pedra seca han vist com s'allarga la temporada turística fins la tardor.

Acció Land Art "Barraqueta" a Cala Pilar (2012, LAAC). Menorca.

És important valorar el patrimoni de pedra en sec i tradicional dins el context social contemporani, i adoptar condicions i valors de caràcter social, territorial, mediambiental, econòmic. L'objectiu és afavorir la creació d'utilitats contemporànies com la integració paisatgística, la planificació urbanística sostenible, la investigació artística, les activitats formatives, la innovació cultural o el diàleg intercultural.

El paisatge ha estat motiu pictòric i literari, origen de creació artística i cultural, i recurs de representació de la bellesa i de l'activitat humana. El fort caràcter identitari que porta implícit el patrimoni arquitectònic rural i el paisatge que estructura, modela i canalitza la sensibilitat espacial i els sentiments de pertinença de les persones. En aquest sentit, és important valorar aquest patrimoni dins el context social contemporani, mitjançant condicions i valors de caràcter social, territorial, mediambiental, econòmic. L'objectiu és afavorir la creació d'utilitats contemporànies com la integració paisatgística, la planificació urbanística sostenible, la investigació artística, la innovació cultural... Actualment, des de l'efervescència de l'art conceptual, el paisatge tradicional i els components que el formen són ido-

nis per endegar accions d'artialització en el territori. En aquest sentit, el CEB desenvolupa el programa Arquitectura-Paisatge-Art que s'insereix en el projecte general de salvaguarda del patrimoni de pedra en sec de Begues. Les feines de catalogació, restauració i senyalització permeten recuperar barraques i altres CPS, l'artialització del paisatge estableix una visió contemporània al paisatge rural, i l'acció Land Art que inclou atorga un nou valor artístic i estètic al patrimoni de pedra en sec. Així doncs, les estructures de pedra seca i el paisatge que les acull adquireixen una nova funció social i per extensió el patrimoni de pedra en sec que esdevé indicador del bon estat del territori, de respecte al medi natural, i signe de civilitat de la població que el conserva.

6. Selecció Bibliogràfica

Pedra seca

RIPOLL, Ramon i altres, *La pedra seca, evolució, arquitectura i restauració*, Brau edicions, Figueres, 2010.

QUERALT, Ramon, *Les cabanes de volta de les Borges Blanques. Paisatges, fets i gent*, Cossetània Edicions, Valls, 2008.

SALA, Ramon; MOLI, Domènec; JENAR, Fèlix *Jardins de parets seques*, Comanegra, Barcelona, 2007.

DDAA, *La pedra en sec a les comarques del Baix Ebre i del Montsià*, Onada Edicions.com, Terres de l'Ebre, 2010.

DANTÍ, Jaume; CANTARELL, Cinta; CORNELLAS, Pere, *Pous de Glaç al Vallès Oriental*, Consell Comarcal del Vallès Oriental, Granollers, 2007.

ARTIGAS, Ramon; CAMPS, Andreu; PASCUAL, Josep, *Barraques de pedra seca de Sitges i del Garraf*, Ajuntament de Sitges, 2003.

Art i paisatge

DDAA, *Paisaje y arte*, Centro de Arte y Naturaleza de la Fundación Beulas, Osca, 2007.

DDAA, *Paisaje y patrimonio*, Centro de Arte y Naturaleza de la Fundación Beulas, Osca, 2010.

DDAA, *El valor del paisaje. Un repertorio de experiencias para la puesta en valor de los paisajes rurales españoles*. Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino. Madrid 2010.

BOLÓS, Jordi, *La caracterització del paisatge històric*, vol. V de "Territori i Societat: el paisatge històric. Història, arqueologia, documentació", Universitat de Lleida, Lleida, 2010.

DDAA, *Esthétiques de la nature*, Publications de la Sorbone, París, 2009.

D'ANGELO, Paolo, *Estetica della natura. Bellezza naturale, paesaggio, arte ambientale*, Laterza, Roma, 2001.

KASTNER, Jeffrey, WALLIS, Brian, *Land and Enviromental Art*, Phaidon, Londres, 1998.

DD.AA, *Arte Sella, The Contemporary Mountain*. Silvana Editore, Roma, 2010.

GOLDSWHORTY, Andy. *Enclosure*, Thames & Hudson, Londres, 2007.

GOLDSWHORTY, Andy, *Wall at storm king*, Thames & Hudson, Londres, 2001.

MOORHOUSE, Paul, HOOKER, Denis, *Richard Long, Walking the Line*, Thames & Hudson, Londres, 2005.